

XX ғасырдың басында қалыптасқан қазақ зиялыларының өмірі мен атқарған қызметтерінің бүгінгі егемен елдің ұлтжанды, ел үшін, Отан үшін қызмет етуге әзір азаматтарын тәрбиелеуде үлкен мәні бар. Себебі, ұлтқа қызмет етудің өзі тарихта із қалдырған қайраткерлерге еліктеуден басталады. Олардың мақсаты – XX ғасырдың басындағы Алаш зиялыларының көтерген өзекті мәселелері тәуелсіз мемлекетіміздің өмірінде де маңызды жоймағанын, тарихи сабақтастықтың жалғасып келе жатқанын көрсету. Себебі, тарихтан сабақ алмай, оның бай тәжірибесінен үйренбей, ұрпақтарымызды ұлтжандылыққа тәрбиелеу мүмкін емес. Тәрбиенің басы – тарих. Тарих арқылы Отанды, өз ұлтын, өзін қадірлеуді үйретуге болады.

Әлихан Бөкейхан – бүгінгі тәуелсіздіктің қайнар бұлағы. Әлихан Бөкейхан – әлемдік деңгейдегі саясаткер, алып тұлға. Ол Әзі Жәнібектен, Керейден, Абылайдан кейін қазақ мемлекетін жаңғыртып, оның тәуелсіз ел болуын аңсап, бар өмірін аямай сарп етті. Осы ұлы істе алты Алаштың ту көтерер өр ұлдарын соңынан ертті. Ендеше, осы алып тұлғаның өз ұрпақтары туралы да кеңінен зерттеп, ел назарына ұсыну – бүгінгі күннің талабынан туындап отыр.

Алаш алыбының өз кіндігінен тараған қызы Елизавета Әлихановна Бөкейханова туралы деректерді аса ойшылдың етжақын бауыры Сырым Райымжанұлы Бөкейхановтың жазған жинақтарынан білген едік.

«Лиза апай туралы тек Әлиханның қызы ретінде жазуға да болатын еді. Бірақ, ол аздық етеді. Ол кісінің өз басы жеке дара тұлға болатын, ол кісінің есімімен біздің отбасымыздың ғана емес, онымен кезінде ұшырасқан көптеген жандардың қилы жағдайлары тікелей байланысты. Ол туралы жазудың маған мейлінше ауырлығы сол, себебі ол кісі менің көзқарасымның қалыптасуына бағыт-бағдар берген адам еді. Ол кісі менің рухани апам болатын [1,856]. Елизавета Әлиханқызы әке-шешесінің ең асыл қасиеттерін сіңірді.

Анасы Ольга Яковлевна мейлінше жұмсақ әрі мейірімді адам болғанға ұқсайды. Омбы қаласында тұрғанда қазақ балаларына орыс тілін үйретіп, ұстаздықпен айналысқан. Лиза апайдың маңында болған соншама уақыттың ішінде мен не көршілері, не қызметестері жөнінде бір де ашулы сөз естіген емеспін, қанша бір ширыққан жағдайда да қалпынан шығып, ашу-ызаға жол беріп, долданғанын көрген емеспін [2,866].

Елизавета Әлиханқызының адамгершілігі, достарына деген ақ ниеті жоғары, жақсылыққа деген ізгі пейілі, қашанда біреуге көмектесіп, демеп жіберуге әзір ынтасы әкесінен дарыған болуы керек.

Елизавета Әлиханқызының әкесіне тартқан қасиеттерінің бірі оң істі қорғағанда айрықша принципшілдігі, жеке сұрындық жөнінде мәмілеге келмейтіндігі, партия ісіне берілгендігі және қоғамдық жұмыс дегенде тыным таппайтындығы болатын.

Лиза апай өмірдің қатал сынынан өтті. Жастайынан әкесінің жанында жүріп қуғын-сүргін көрді. 1941 жылы жалғыз баласы Ескендір Садуақасов та жасына екі жасты қосып жазғызып, шешесінен жасырын халық жасағына өтіп кетеді де, соғыстың алғашқы айларында оққа ұшып, қаза тапты.

1942 жылы Ұлы Отан соғысы жүріп жатқанда алғашқылардың бірі болып Елизавета Әлиханқызы Солтүстік-Батыс майданының медициналық госпиталіне қызмет етуге аттанады. Соғыс аяқталғанша Солтүстік-Батыс майданда дәрігерлік қызмет атқарып, майдан даласынан майор атағымен және көптеген наградалармен оралды. Ұлы Отан соғысы жылдары Солтүстік-Батыс майданда ерен ерліктің үлгісін көрсетуі, қажырлық көрсетуі, адал қызмет жасауы әкесінен дарыған ерекше қасиеті шығар.

Әлихан Бөкейханның бір таң қалатын қасиеті – өзінің ұстанған ісіне өмірінің соңғы деміне дейін шын берілгендігі. Қазақ мүддесіне келген уақытта Әлихан Бөкейханов еш уақытта ойланған емес, пікірінен ауытқыған емес. Бір-ақ ұстанымда болды, қазақ мүддесіне бүкіл өмірін сарп етті, тұлға ретінде, қайраткер ретінде жарқырап көрінді, ешуақытта сатқындық жасамады [3,126]. Осындай қайраткердің, ұлы тұлғаның отбасында өмірге келгендігі шығар Елизавета Әлиханқызының да өмірінің соңына дейін өзінің ісіне адал болуы, әкесінің салып кеткен сара жолынан ауытқымауы таңғаларлық емес. Ұрпақтың өзіндік ерекшелігі де осында.

Балғын балалық шағын Лиза, шындығына жүгінсек,

әке тәрбиесін көрмей өткізді десе болады екен, өйткені ол кісі үнемі саясат пен журналистік қызметтен бір босамайтын. Жаз бойы Лиза міндетті түрде Тоқырауындағы әкесінің туған жерінде өткізетін. Онда ол өзінің етбауыр туыстарының, ең бастысы әжесі Бежекемнің қасында болып, масайрап, бой жазатын. Бежекем Лизаның шешесін жақтыра қоймапты, себебі ұлының әйелі орыс болғанына көндіге алмай өтіпті.

1923 жылдың сәуірінде Лиза саяси қайраткер ғана емес, сонымен қоса драматург, қазақ тарихында ағарту жұмысын ұйымдастырушы ретінде танымал қоғам қайраткері Смағұл Садуақасовқа тұр-

мысқа шығады. Тағдырдың жазуымен жолдасынан ерте айырылды. Ол үйлерінде талай болған достары Мұхтар Әуезов, Әлкей Марғұлан, Нығмет Нұрмақовты жақсы білетін, ал, Дәмеш Ермековамен өмір бойы дос болып өтті.

1933 жылы Кремль ауруханасында тосыннан жолдасы Смағұл Садуақасов қайтыс болды. 1937 жылы әкесі Әлихан Нұрмұхамедұлын Бутырка түрмесіне алып кетеді. Лиза Әлиханқызының қолында кәмелетке толмаған ұлы Ескендір қалды. Сол кезеңдерден бастап түсініксіз қуғын-сүргін басталды.

Осы бір қысылтаяң шақта бұрынғы Денсаулық Халкомы, сол тұста Дәрігерлер білімін жетілдіру институтының кафедра меңгерушісі Н.А.Семашко шынайы адамгершіліктің үлгісін көрсетіп, нағыз азаматтығын танытады. Ол Әлиханды жақсы білетін еді және сол бір сұсты да сүренсіз жылдары Лиза апайға мейірін төгіп, оны алғашында лаборанттық жұмысқа шақырып, содан соң ғылыми қызметкерлікке орналастырады.

Лиза Әлиханқызымен алғаш рет 1955 жылы Ленинградта кездестім. Ол жаққа институтқа емтихан тапсыруға барған болатынмын. Осылайша мен Лиза апаймен ол кісі өмірден өткенше 15 жылға жуық араласып тұрдым. Лиза апай жайында менің жадымда жүрекке жылы және жайлы естеліктер қалды. Ол – менің көзқарасымның қалыптасуына бағыт-бағдар берген адам [4,96]. Дәрігерлердің білімін жетілдіру институтында көп жыл декан болып қызмет атқаруы, ұзақ жылдар бойы осы институтта партия ұйымының басшылығына сайланып отыруы бекер емес. Соғыстан кейінгі жылдары КСРО-да аса белгілі ғалым, дәрігер В.А. Семашко сынды беделді де адамгершілігі асқақ адамның кафедрасында

ұзақ уақыт қызмет еткенінің ықпалы болды.

Соғыстан кейін Елизавета Әлиханқызы әскери қызметтен босап, сол кезде медицина ғылымы Академиясының бір институтының ғылыми хатшысы болып қызмет атқарды. Осында жүріп кандидаттық диссертациясын қорғады. «Жұмыстан бас алмаймын, зерігуге қол тимейді. Мен өзіме қымбат соншама адамдардан айырылдым, сондықтан өзім бақытты болу үшін күш-қуат іздейтіндей емеспін. Мен толассыз іс үстіндемін – жұрт та айтады, өзім де білемін, жұмысты жаман атқармаймын. Келешекте

докторлық диссертация болып қалуы ықтимал, дайындап жатырмын. Жалпы тұрмысы жаман емес, бірақ бұл нағыз өмір емес қой, менің барымды соғыс жайпап кетті. Кенемнің қазасы нағыз аналық шаттығымды жұлып әкетті ғой, бірақ сол үшін мені кінәлауға бола ма? Мен соның бәріне қайыспай төзе аламын, жұрт, сірә, мен соның бәрін жеп-жеңіл көтереді деп ойлайтын шығар. Саған ғана, бірінші рет осылай жазып отырмын. Зауқың соқса хат жазарсың. Мен ойында қалған адамдардан хабар алсам, мерейленіп қалар едім. Менің атымнан ұлдарының бетінен сүй. Бар жақсылықты тілеймін. Лиза.» [5,906].

Елизавета Әлиханқызы медицинадағы статистика жөнінде Кеңес Одағы бойынша көрнекті ғалым болатын, сол себепті ол кісіні диссертация қорғауларына оппонент ретінде бүкіл республикаларға жиі шақырып отырған [6,1016].

Бір жолы, мен Мәскеуге кезекті каникулға келгенімде Лиза апай Тбилисиден оралды. Ол кісіні нағыз Кавказдың қонақжайлылығымен қарсы алғанын, әріптестерінің өзін құрметке бөлеп, қамқорлыққа алғанын күлімсіреп айтып отырды. Өзіне айрықша назар аударып, мәпелегенді жақтырмайтын, ал «риза-шылығын білдіргісі» келетіндердің бетін қайтарып тастайтын [7,1086].

Қызметіндегі мейлінше жұмыс бастылығына қарамастан, Елизавета Әлиханқызы (сегіз жыл бойы Москвадағы дәрігерлердің білімін жетілдіру институтының деканы және партия ұйымының хатшысы болды) үнемі ізденіс үстінде болатын. Ауыр кеселге ұшырап, денсаулығынан айырылғанша, докторлық диссертациясымен айналысқан.

Кештеу, бірақ қоғамдағы орным «алға ұмтылуды» талап етіп тұрғанда кандидат болып жүре беру ұят. Докторлық дәрежеден мен, әрине, ақылдырақ болып кете

қоймаспын, бірақ, солай ету керек [8,104 б.].

Ауруханада ауырып, ал үстінде жатқанда Мәскеуде қайтыс болған Қазақстанның бұрынғы Халық комитетінің басшысының жұбайы, өзінің құрбысы Зуфнн Нұрмақованы тауып беруді өтінеді.

Зуфнн аурухана төсегіне жақындап келіп, оның белдемесінен ұстаған бетте тізерлеп отыра кетті. Апай бар күшін жинап төсек шетіне жылжып жетеді де екеуі еңіреп жылап көріседі. Сонда Лиза Әлиханқызы енгіге айқайлай салады: «Олар біздің бар жақынымызды құртты! Жүрегімізді суырып алды, енді біздің де кезегіміз

жетті» [9,116 б.].

Алаштың ардақтысы Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның қызы Елизавета Әлиханқызы да Отаннан жырақ жерде өмірден озды.

Дәрігерлердің білім жетілдіру институтында соңғы азаматтық жаназасы өткізіледі. Азаматтық жаназада әкем Райымжан Бөкейхан қайғыдан бүгіліп, егіле жылап отырып, «Мұнда Россияда қазақ қызын ақырғы сапарға етжақын адамдарындай шығарып салып жатыр ғой!» - деп қайталай беріпті [10,120 б.].

Жетпісіңші жылдардың басы Әлихан Бөкейхан әлі ақталған жоқ. Бірақ, Әлихан Бөкейхан да, ұрпағы да жат жерде аса қадірлі болды. Бүгінгі тарихшыларға алтын сырға, зерттейтін тақырып. «Мәңгілік ел боламыз» - деп аттандап жатырмыз. Ұлы тұлғалардың ұлылығын ұлықтайық. Табыстайық, өскелең ұрпаққа. Ел боламыз десек, «халық жауының» ұрпақтары болғандықтан, өмір жолында көп тосқауылдарға кездескенін ұмытпайық.

Бүкіл мағыналы өмірін халқының азаттық алып, еркін ел болуына арнаған аяулы азаматтың соңғы демі біткенше жасаған қызметі сан қилы. Артынан қалған ұрпағының өзі де ерекше болғандығын деректер көрсетіп отыр. Асылдың сынығы Елизавета Бөкейханқызы Ұлы Отан соғысына бастан-аяқ қатысып, өзінің перзенттік, азаматтық борышын адал атқарды. Биыл ЮНЕСКО көлемінде Әлихан Бөкейханның 150 жылдық мерейтойы әлем бойынша аталып жатқанда, бұл туралы сөз қозғамау орынсыз. 8 мамырда ғалым, асылдың сынығы, тамаша дәрігер Елизавета Әлиханқызының туғанына 113 жыл толады екен.

Кәмшат Әбдірахманова, Қарағанды Мемлекеттік медицина Университетінің «Қазақстан тарихы және ӘСП» кафедрасының аға оқытушысы